

brud med Danmark ret overflødige og heller ikke tilfredsstillende. Forf. fremhæver vel med rette, at man indtil 1580 tydelig kan følge, hvorledes Sveriges opræden overfor Lübeck bliver stejlere og mere bydende i samme grad, som forholdet mellem Danmark og Lübeck kølnes; men de fundamentale stridsspørgsmaal mellem Hansestaden og Sverige kan ingenlunde være bestemt af, hvorvidt Frederik 2. efter Syvaarskrigens ophør forlangte lasttolden af sine tidligere forbundsfæller, eller af at Danmark og Lübeck stredes om Bornholm. For forf. er Lübecks forhold til andre magter jo dog kun sidespørgsmaal og alene fremdraget til belysning af hovedemnet, og en særlig undersøgelse af det politiske forhold mellem Danmark og Lübeck i 16. aarh. vilde sikkert vise, at forbundet mellem hansestaden og Danmark i 1563 var resultatet af en politik, Lübeck havde ført fra 1550erne.

Forf.s fremdragelse af meget nyt materiale fra Stockholms Rigsarkiv, Dresdener Hauptstaatsarchiv og Lübecks Staatsarchiv, hvor Acta Svecica har ydet mest, er meget værdifuld. Imidlertid gælder for denne bog som for saa meget anden hanseatisk litteratur, at hovedvægten er lagt paa de politiske forhandlinger. For tidligere aarhundreder skyldes det vel materialets utilstrækkelighed, at man kender saa lidt til handelens omfang og art, men for denne tid flyde de historiske kilder dog i enhver henseende rigere. En fremstilling af Lübecks handel paa Sverige giver bogen ikke; i den ovennævnte anmeldelse er anført, at det statistiske materiale, der er hentet fra Forsell: Sveriges inre historia under Gustaf I, og en studie af Karl Hildebrand fra 1899, iøvrigt tidligere benyttet af G. Söderberg i hans disputats 1906, kun viser tilbagegangen i Lübecks skibsfart under Syvaarskrigen. Havde forf. beskæftiget sig mere med handelens udvikling og størrelse vilde han sikkert heller ikke have brugt den misvisende benævnelse om første afsnit af sit arbejde, som han kalder die Begründung der Handelsherrschaft Lübecks in Schweden, og det er tillige uforstaaeligt og utilgiveligt, at forf. ikke anvender Øresundstabellerne, naar han taler om Hollændernes andel i Østersøhandelen eller om Lübecks sejlads gennem sundet.

Caroline Andersen.

Den hollandske historiker Dr. Gerrit Das har i 1920 ved Rigs-Universitetet i Utrecht erhvervet doktorgraden ved en biografi af *Foppe van Aitzema*. Denne, der var den første nederlandske resident hos hansestæderne, er tidligere blevet behandlet i den historiske litteratur, af tyske forfattere saaledes af C. F. Wurm i hamburgske akademiske programmer fra 1854—55 (Stu-

dien in den Archiven von Braunschweig, Bremen, Haag und Wolfenbüttel über die Lebensschicksale des Foppinus van Aitzema, og Urkundliche Mittheilungen über die letzten Schicksale des Foppius v. Aitzema.) Alene gennem Wurm og spredte beretninger i tyske arkiver har Droysen i sin bog om Gustav Adolf kendskab til Foppe v. Aitzemas papirer. Dietrich Schäfer: Geschichte von Dänemark, benytter ligeledes kun Wurm; derimod har J. O. Opel især i 3. Bd. af: Der niedersächsisch-dänische Krieg (1894) ret udførligt gjort brug af Aitzemas indberetninger. Af danske historikere er der endnu ingen, der har anvendt dem; J. A. Fridericia har end ikke kendt Wurms afhandlinger i sin bog om Danmarks ydre politiske Historie (1629—1645). Fra nederlandsk side forelæa der tidligere P. L. Mullers studie over Foppe van Aitzemas virksomhed fra 1635—37 (Leidsch Gymnasium-programma 1869). Dr. Gerrit Das har ved sin bog først foretaget en systematisk bearbejdelse af den nederlandske residents papirer og paa grundlag af dem givet en beskrivelse af Foppe van Aitzemas interessante skikkelse og hans diplomatiske virksomhed under Trediveaarskrigen. I Generalstaternes instruks til Aitzema af 5. Aug. 1617 var det agenten paalagt at indsende ugentlige beretninger, hemmelige sager skulde han indberette ved cifre. Disse beretninger, der alle findes i Rigsarkivet i Haag, er hovedmaterialet til det foreliggende arbejde, men desuden er der ogsaa benyttet breve af privat natur. Forf. har i sin afhandling opstillet en tabel over de i brevene forekommende cifre med deres opløsning og derved gjort dem lettere tilgængelige for læseren.

Indledningen handler om familien van Aitzema, der er frisisk. Mens navnet Aitzema forekommer tidligt i Frisernes historie, er familien, hvortil Foppe hører, først kendt fra 16. aarh. Hans fader, der hed Schelte, var gejstlig og døde 1540. Han havde flere sønner, den tredieældste var Foppe, der blev født 1580. Foppes brodersøn er historikeren Lieuwe van Aitzema, forfatteren af: Historie of Verhael van Saken van Staet en Orlogh (1621—1669), der tillige var Hansestædernes resident i Haag fra 1625. De to residenter har ført en livlig brevveksling med hinanden; men forf. burde sikkert nøjere have redegjort for, i hvor stor udstrækning Foppes papirer er blevet anvendt af Lieuwe, især da Saken van Staet en Orlogh er blevet benyttet saa meget.

Dr. Gerrit Das gør derefter i 1. kap. rede for Foppe van Aitzemas uddannelse og virksomhed hos hertug Henrik Julius af Braunschweig-Wolfenbüttel, der satte megen pris paa ham, saa at han tilsidst beklædte kanslerembedet i Halberstadt; men efter Henrik Julius' død i Prag 1613 lagde hans efterfølger, Frederik

Ulrik, beslag paa alle Aitzemas ejendomme og udviste ham fra Braunschweig og Halberstadt efter at have holdt ham fængslet i ni maaneder. Hertil har forf. kunnet benytte Wurms og Opels studier over Aitzema i tyske arkiver. Hvad Foppe van Aitzema har foretaget sig i de følgende aar 1614—17 ved man ikke noget om. Men Frederik Ulriks voldsomhed har ikke gjort det svært for ham at træde over i en anden politisk lejr, og fra 1617 traadte han aktivt i Generalstaternes tjeneste som nederlandsk agent hos hansestæderne med bopæl i Lübeck, senere i Hamburg. 1619 blev han forfremmet til resident. I denne stilling fik han et nøje kendskab til forholdene ved Nord- og Østersøen, og her fandt han sit egentlige arbejdsfelt. Aarene i brunsvigsk statstjeneste har sikkert ogsaa gjort ham vel kvalificeret til stillingen. Hertug Henrik Julius laa nemlig dengang i strid med byen Braunschweig, og her fandt han som bekendt virksom støtte hos sin svoger Kristian 4. af Danmark, saa at Foppe van Aitzema da har haft ypperlig lejlighed til at leve sig ind i tidens store strid mellem fyrster og stæder.

Aitzemas udnævnelse til agent var sket i henhold til den lübsk-nederlandske alliance af 25. Maj 1613, der 1616 udvidedes til en hansisk-nederlandsk. Han blev herved sat til at varetage et forbund, som ikke fik den vidtrækkende betydning, man havde ventet, da det blev sluttet. Grunden hertil er Trediveaarskrigen i Tyskland og genudbruddet i 1621 af krigen mellem Spanien og Nederlandene. Indholdet af de følgende to kapitler bliver naturligt det politiske forhold mellem Danmark, Generalstaterne, hansestæderne og den nedersachsische kreds 1617—1629, og den nedersachsische-danske krig 1625—1629, idet forf. betragter begivenhederne fra et nederlandsk standpunkt, og saavidt de tjener til belysning af Foppe van Aitzemas virksomhed. Her burde nu forf. have trukket de politiske hovedlinjer klarere op, især for Danmarks og Nederlandenes vedkommende; maaske havde han da undladt at kritisere Schäfers fremstilling af de politiske forhold i 1620, hvilket synes mig mindre berettiget. Hovedstridspunkterne mellem de to lande var fra 1617: sundtolden, Danmarks forhold til Spanien samt Kristian 4.s stræben efter herredømmet over Weser og Elbmundingerne og i det hele taget efter hovedindflydelsen i den nedersachsische kreds. Nederlandene vil hele tiden modarbejde, at Kristian 4. sætter sig fast ved Weser og Elben, og det er alene krigen med Spanien, der tvinger dem til at indtage en passiv holdning og til kun at besvare Hamburgs henvendelser med tilbud om mægling mellem byen og den danske konge. Den omstændighed, at Vilhelm af Oraniens to sønner, Morits og

Frederik Henrik, ved Oldenbarnevelds fald i 1619 blev de ledende i Nederlandene, bevirkede vel, at en tilnærmelse til Danmark lettere kunde finde sted, men forbundet, der blev sluttet i 1625, var dog meget løst. Nederlandene var glad for i Kristian 4. at finde en støtte i kampen mod Habsburg, og derfor betales de lovede subsidier regelmæssigt; paa den anden side vaagede de strengt over opretholdelsen af neutraliteten i Tyskland, f. Eks. vilde Generalstaterne ikke give samtykke til, at Grev Ernst Kasimir af Nassau blev overanfører over Kristian 4.s hær i 1627. Kristian 4. paa sin side sluttede freden i Lübeck uden Nederlandenes vidende, Aitzema blev holdt udenfor fredsforhandlingerne. I en skrivelse til Nederlandene fortæller han, hvorledes de kgl. kommissærer selv 27. maj havde meddelt ham, at freden var sluttet. Men under de ændrede forhold i norden blev Foppe van Aitzemas virksomhed og stilling ikke helt den samme, og det er mærkeligt, at forf. kun anfører i en note til bilag IV, at Aitzema fra 1625 var Frederik Henriks befuldmægtigede hos Kristian 4. Forbundet mellem hansestæderne og Nederlandene vinder iøvrigt ikke Aitzemas udelte bifald, idet det bevirker, at fyrsterne viser sig køligere mod Nederlandene, og desuden gør Lübeckernes store handel paa Spanien, hvortil de frit kan sejle gennem Øresundet, Aitzema ængstelig.

Bogens tre sidste kapitler vedrører ikke saa meget Danmark. Foppe van Aitzemas mægling mellem Kristian 4. og Hamburg i 1630 fik intet resultat, og Nederlandene anvendte i de følgende aar residenten i Hamburg mest til at føre forhandlinger med Tilly, Wallenstein og kejseren angaaende krænkelser af den mellem Nederlandene og det tyske rige bestaaende neutralitet, der i virkeligheden kun var en fiktion. Aitzemas sidste sendelse var i beg. af 1636, da han, af hensyn til Frankrig i al hemmelighed, blev sendt til Wien for at forsikre kejserhoffet om den nederlandske republiks venlige sindelag og for at afslutte en neutralitetstraktat mellem Nederlandene og det tyske rige. Han opholdt sig dels i Wien, dels i Regensburg til beg. af 1637 og førte her et flot liv; over porten til sin bolig lod han opslaa sit navn og sin titel paa samme maade som ambassadører; tillige gik han over til catholicismen. Hans hverv lykkedes imidlertid ikke for ham, Spanien satte sig stærkt derimod. Heller ikke hans mæglingsforsøg mellem kejseren og Sverige fik noget resultat. Forf. mener, at Aitzema i den henseende skulde have handlet i overensstemmelse med Prins Frederik Henrik, der hørte til dem, der ønskede en almindelig fred. Hvorvidt dette fra Frederik Henriks side er et modtræk mod Kristian 4.s mæglingsbestræbelser

ses ikke. I Nederlandene verserede mange rygter om Aitzemas handlinger ved kejserhoffet. Generalstaterne besluttede derfor, at han skulde komme til Haag og aflægge beretning for sin sendelse. Paa vejen dertil blev residenten imidlertid i Oldenburg advaret mod at fortsætte sin rejse, da man i Haag mente, at han i 20—30 punkter havde fortjent døden. Aitzema vender da tilbage til Hamburg, men derhen sender Generalstaterne nu en mand, Crosse, hvis vigtigste opgave synes at have været beslaglæggelse af Aitzemas papirer. For Frederik Henrik maatte det imidlertid ikke være behageligt at faa sagen diskuteret i Haag, og forf. mener, at han hemmeligt har befalet Crosse at lade residenten faa lejlighed til at flygte saavidt muligt med papirer og det hele. Foppe van Aitzema fik ogsaa tid til at rejse bort, og om hele sagen blev der nu fuldstændig tavshed, endskønt staterne i Frisland gentagne gange anmodede om at faa den opklaret. Aitzema rejste først til Prag, og derefter til Wien, hvor han døde 28. oktbr. samme aar. I hvor nøje overensstemmelse med Prins Frederik Henrik han end maa have handlet, synes han, personlig ærgerrig som han var, i for høj grad at have tragtet efter kejserens gunst.

Det er til ære for forfatteren at have vist, at Foppe van Aitzemas papirer fortjener at læses af enhver, der studerer tiden. Sikkert vil de dog kunne yde endnu mere end det fremgaar af foreliggende arbejde til forstaaelse af Kristian 4.s personlighed og ydre politik. Aktpakken i Rigsarkivet i København, indeholdende breve fra Foppe van Aitzema til kongen af Danmark fra 1626—1630 omtaler forf. ikke. Den nederlandske resident har haft gode betingelser for at have ret nøje kendskab til Kristian 4. Lige fra sin ansættelse til beg. af 1630erne rejste Foppe van Aitzema gang paa gang til kongen, han opholdt sig undertiden i hans følge, han var under krigen medlem af krigsraadet, og uden hans billigelse kunde subsidierne ikke anvendes til andre formaal end de, til hvilke de var bestemt. Kristian 4. synes især under krigen at have sat pris paa ham, men residentens modstand mod Elbtolden skilte dem fra hinanden. Da han i 1630 skal mægle mellem kongen og Hamburg, bryder Kristian 4. sig ikke om hans mægling, og siger, at han »kendte meget godt Foppium, han var Hamburg totaliter affectionerit.«

Man savner en samlet fortegnelse over den benyttede litteratur og kilder. Dr. Gerrit Das har vel kendt og brugt Fridericias fremstilling af Danmarks ydre politik paa den tid, men et værk som Laursen: Danmark-Norges Traktater er ham ukendt.

Caroline Andersen.